

Ammattisivistyksen lupaus antroposeenin/kapitaloseenin aikakaudella

Tiivistelmä

Perinteisessä länsimaisessa kasvatushistoriassa työhön orientoiva ja ammattikasvatus on jäänyt vallitsevien sivistyskäsitusten tai -diskurssien marginaaliin, ellei ole asettunut täysin niille vastakkaiseksi. Maatiiteilijät (*earth scientists*) ovat todenneet ihmislajin ratkaisevan vaikutuksen, kun maaplaneetta on siirtynyt antroposeeniksi kutsuttuun aikakauteen. Tämä asettaa ihmiskeskeisen sivistysajattelun ja sen motivoiman kasvatuksen radikaalisti uuteen valoon. Ihmisyyden täydellistämistä oikeuttaessaan ne ovat jättäneet vähälle huomiolle niin aineelliset ja taloudelliset kuin ei-ihmiselliset ehtonsa. Ihmiskeskeisen sivistyksen ja sen seurausten tarkastelu ei-ihmisellisestä perspektiivistä johtaa myös kasvatushistorian uudistamiseen. Antroposeenia tarkentavan kapitaloseeni-argumentin perusteella kriittinen työhön ja ammattiin kasvatuksen tutkimus voisi osaltaan avata mahdollisuuksia sivistyksen käsitteen uudelleen muotoiluun.

AVAINSANAT: antroposeeni, kapitaloseeni, ammattisivistys, kasvatushistoria

Mikä ja kenen kasvatushistorian aikaperspektiivi?

Vaikka kasvatushistorian harrastajat joutuvatkin alinomaa perustelemaan toimintansa tarpeellisuutta ja kyselemään sen opillista ja metodologista paikkaa, sen ontologiassa sitoumuksissa ilmenee kyseenalais-tamaton jatkuvuus. Kuuluipa kasvatushistoria historia-, kasvatus- tai sosiaalitieteisiin ja tarkastelipa se aatteita, instituutioita, käytänteitä

tai toimijoita, sen kohde rajautuu ihmiselliseksi¹ tai täsmällisemmin kulttuuriseksi todellisuudeksi². Perinnettä ei ole mieltä asettaa syytteen ja ”historiallisesti” se lienee ymmärrettävissäkin. Kirjoitukseksi tarkoitus on kuitenkin kysyä, onko kasvatushistoria ”historiallisesti” tilanteessa, jossa sen ontologiset sitoumukset on ajateltava toisin, jolloin sitä tulisi myös tutkia toisin ja kirjoittaa kriittisesti uudelleen.

Todistamaamme ”historiallista tilannetta” voidaan kutsua antroposeeniksi. Maata tutkivien tieteiden (*earth sciences*) löydösten perusteella geokemisti Paul Crutzen ehdotti vuonna 2000, että maaplaneetta on siirtynyt holoseenista ihmisen aikakauteen, jolloin ihmislajista on tullut ratkaiseva maan pintakerrosta muuttava tekijä.³ Vaikka ihmisen tuominen luonnonhistorian keskiöön on ravisuttanut luonnontieteellistä tutkimusta, ehkä vielä kiihkeämpi keskustelu on käynnistynyt yhteiskunta- ja ihmistieteilijöiden keskuudessa. Ympäristöä, kestävä kehitystä ja ekologiaa koskevat kysymykset on jo tunnustettu

¹ Koska sanat inhimillinen ja epäinhimillinen ovat ihmiskeskeisiä ja moraalisesti latautuneita, käytän sen sijasta sanoja ihmisellinen ja ei-ihmisellinen. Ihmiskeskeisyyttä haastavan keskustelun termeille human ja non-human ei ole vakiintunut suomenkielisiä vastineita.

² ”Historiaksi” tai ”historialliseksi ajaksi” kutsutaan yleisesti ilmiöitä ja ajanjaksoa, joilta on ihmisen jättämiä kirjallisia jälkiä. ”Esihistoria” määrittäytyy sen negaationa, eikä ”esihistoriallisen ajan” ihmisten todellisuus ole historiallisen (historiatieteellisen), vaan luonnon (luonnontieteellisen – kuten paleontologisen, fyysisen antropologian) tutkimuksen – kohde ja laajemmassa katsannossa osa ”maan historiaa”.

³ Antroposeenihypoteesin systemaattista tutkimusta jatkaa Crutzenin ohella Kansainvälisen Stratigrafiakomission (ICS) työryhmä Anthropocene Working Group. Vaikka ICS hiljan tarkisti geologisten aikakausien määritelmää ja lisäsi holoseeniin uuden Meghalaya-ajan perustuen 4200 vuotta sitten vallinneiden ankaran kuivuuden jättämiin geofysikaalisiin jälkiin maaperässä, antroposeenihypoteesiä ei kumottu. Antroposeenitutkimus on perinteistä stratigrafista eli maan pintaosan kiviainekseen kohdistuvaa tutkimusta laajempaa. Se yhdistää maantieteeseen muun muassa meteorologiaa, meritiedettä ja astronomiaa ja enenevästi myös yhteiskunta- ja ihmistieteitä. Se myös hyödyntää uusia mittaustekniikoita ja ”big dataa”, jolla saadaan perinteisiä stratigrafisia menetelmiä nopeammin näyttöä antroposeenin etenemisestä. (Ks. esimerkiksi <http://www.stratigraphy.org/>; <http://quaternary.stratigraphy.org/>.)

yhteiskunta- ja ihmistieteellisessä tutkimuksessa, mutta antroposeeni-hypoteesi haastaa perustavasti ihmisellisen ja ei-ihmisellisen todellisuuden suhteen tulkinnat sekä niihin liittyvät tiedon ja tutkimuksen järjestykset.

Antroposeeni-hypoteesin yleistystä ihmislajiin on yritetty työstää yhteiskunta- ja ihmistieteiden lähtökohdista tai innovoida uusia tutkimus- ja tieteenalvoja ylittämään rajoja luonnontieteisiin. Kirjoituksen kannalta ihmisen planetaaristen vaikutusten kartoituksessa ovat kiinnostavia erityisesti talouden, elinkeinojen ja työn näkökulmasta lähtevät historialliset tulkinnat. Sivistävän kasvatuksen historiallisessa tarkastelussa taloutta, elinkeinoelämää ja työtä pidetään yleisesti sivistykselle vastakkaisina tai ylitettävinä ilmiöinä. Niihin tähtäävä kasvatusta näyttää kuuluvan aineelliseen pakkojen ja välttämättömyyksiin maailmaan. Sitä maailmaa koetteleva lajien sukupuutto, ilmaston muutos, merten jätekeskittymät, ympäristökatastrofit, taloudellinen eriarvoisuus ja pakolaisuus eivät ole pystyneet henkisen ja kulttuurisen sivistyksen ohjelmia horjuttamaan.

Antroposeeni-hypoteesia on kritisoitu siitä, että se osoittaa ihmisvaikutuksen ”ihmiskunnalle yleensä”, vaikka ihmisten mahdollisuudet vaikuttaa planetaarisiin muutoksiin eroavat taloudellisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti toisistaan. Esimerkiksi Jason Moore (2017a; 2017b) ja Chandler, Cudworth ja Hobden (2017) preferoivat termiä kapitaloseeni. Sen mukaan planetaariset muutokset perustuvat kapitalistiseen tuotantotapaan, jossa halpa tai ilmainen luonto, työ ja ravinto mahdollistavat ihmiskunnan dominanssin maajärjestelmässä (*Earth System*). Ihmiskuntaa sisäisesti erottelevat taloudelliset, tuotannolliset ja työnjaolliset suhteet ja valtahierarkiat ovat ratkaisevasti vastuussa siirtymästä antroposeeniin. Jason Mooren luonnehdinta kapitaloseenista perustelee tarvetta (länsimaisten) sivistyskäsitusten historialliseen uudelleen ajattelemiseen:

Kapitaloseeni-argumentti tarkoittaa kapitalismin nousun sijoittamista historiallisesti ja maantieteellisesti elämän kudokseen. Se ei tarkoita kapitalismia taloudellisena järjestelmänä, vaan pääomaan, valtaan ja uusintamiseen/tuotantoon kytkeytyvänä monilajisena maailman-ekologiana... Kolme identifioimaamme vallankumousta

– ympäristön, työn tuottavuuden ja globaalien riiston tekniikoiden – ehdottavat kapitalismin kriisin ajattelemista maailman-ekologisesti... Se tarkoittaa luonnon asettamista työn ajattelemisen keskiöön; työn asettamista luonnon ajattelemisen keskiöön; ja sysäämään syrjään oletuksen, että mitään inhimillistä organisaatiota (erilaisista perhemuodoista ylikansallisiin yhtiöihin) voisi kohdallisesti ymmärtää irrotettuna elämän kudoksesta. (Moore 2017a, 16, 27.)

Antroposeeni-hypoteesista ja kapitaloseeni-argumentista seuraa, että ajallisesti rajallisetkin kasvatushistorialliset tarkastelut tulisi asettaa tavanomaista huomattavasti pidempään aikaperspektiiviin. Ymmärrys sivistyksen luonteesta voi muuttua, jos se ilmentymissään tunnistetaan kulttuurievoluutiota – ihmisellistä historiaa – edistäväksi toiminnaksi ja prosessiksi. Yhteys aineelliseen, taloudelliseen ja ammatilliseen toimintaan voisi tukea dialektista käännöstä sivistyksen kasvatushistorialliseen toisinajatteluun ei-ihmisellisen historian suunnasta.

Hegemonisten sivistys- ja ihmiskäsitysten ihanteet ja pitkät varjot

Kasvatuskäytäntöjen ja -teorioiden suunnasta katsottuna on oleellista, millaisia ontologisia, epistemologisia ja eettisiä tulkintoja tutkimukset kannattelevat ja edistävät. Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus tehdä aatehistoriallista analyysiä siitä, mitä kukin ”todella” sanoi tai tarkoitti, vaan muistuttaa itsestään selviksi tulleista tavoista ajatella ihmisen, kasvatuksen ja sivistyksen suhteita. Tarkoitus ei ole syyllistää sivistys- ja kasvatustajatteloita niistä tavoista, joilla heistä on tullut osa kasvatuksen historiaa. Päinvastoin, kanonisoiva omaksuminen häivyttää ajattelutapojen, analyysien ja määritelmien yhteyden oman aikansa aatteelliseen, poliittiseen, taloudelliseen – ja henkilökohtaiseen – tilanteeseen, jonka tunnistaminen voisi johtaa aivan toisenlasiinkin johtopäätöksiin.

Etenkin sivistysmatikkaan liittyvä (länsimainen) kasvatushistoria ponnistaa tyypillisesti Antiikin Kreikan ja etenkin Aristoteleen sanastosta, jonka mukaan ihmisyyden kasvimaisuuden ja eläimellisyyden ylittävä olotila. Sivistys – *Paideia* – on ihmisyyden ja ihmisellisen

elämän jalostumista ja täydellistymistä, jota luonnehtii järjellisyys ja eettinen arvostelukyky. Kasvatus on toimintaa, jota sivistysprosessin ylläpitäminen persoonallisesti ja valtiollisesti edellyttää. Kristillisissä käsityksissä ihmisyyttä tarkoittaa edelleen muista olioista poikkeavaa yhteyttä jumaluuteen ja sivistyminen sen muotoutumista Jumalan kuvan kaltaiseksi. Suomalaisessa kasvatushistoriassa vaikuttaa edelleen vahvimmin saksankielisen Euroopan ajatteluperinne, erityisesti (pedagoginen) valistus ja uushumanismi. Luonnehdinnat ihmisyydestä, sivistyksestä ja kasvatuksesta palautetaan yleisesti Kantin, Hegelin ja Humboldtin määritelmiin ja niiden kehitelmiin. (Esim. Ahlman 1939; Siljander 2000.)

Kantin lausumat kasvatuksesta, sivistyksestä ja valistuksesta ohjaavat edelleen kasvatushistorian ontologiaa, epistemologiaa ja eettisiä sitoumuksia. Niiden mukaan luonto on olioiden lainalaista olemassaoloa, ihmisen osalta aistimellista heteronomiaa. Järjellisenä olentona ihmisen olemassaoloa säätelee empiirisistä (luonnon)laeista riippumaton yliaistillinen, yleinen (ei yksilöllinen) moraalilaki, jota voi kutsua praktisen järjen autonomian määrittäväksi ”toiseksi luonnoksi”. (Esim. Kant 1990 [1788], 217–218.) Toistamme yhä Kantin luonnehdintaa ihmisestä ainoana luontokappaleena, joka täytyy kasvattaa, joka ei ole mitään muuta kuin mitä kasvatus hänestä tekee, tai valistuksesta ihmisen kasvamisena autonomian eli täysi-ikäisyyden tilaan.

Kasvatuksen ja sivistyksen itseäänselvyyksissä kantilaiset luonnehdinnat täydentyvät Hegeliltä poimitulla sivistyssanastolla, joka nostaa sivistysprosessin ja kasvatuksen sen edistäjänä keskiöön kulttuurin ja hengen historian. Kulttuurin edistyminen on sen mukaan luonnosta erottautumisen, luonnollisten tarpeiden raasta tyydytyksestä vapautumisen ja henkisten tarpeiden ja niiden tyydytyksen moninaistumisen ja hienostumisen historiaa. Työtä ja ammatteja voidaan pitää välineinä prosessoitaessa luonnon ilmaiseksi tarjoama aines ihmisten moninaistuviin, keskinäistä riippuvuutta lisääviin tarpeisiin – ja sellaisena potentiaalisesti koneilla ja tekniikalla korvattavina. (Esim. Hegel 1994 [1820], 177–179.)

Uushumanismin perintönä pidetään järjellisyteen nojaavan *Bildung*-sivistyksen laajentamista (tai sovittamista sen kanssa kil-

pailevaan romantismiin) persoonallisuuden monipuoliseen, kaikinpuoliseen jalostumiseen. Sivistysprosessin ihanne on luontosidonaisuudesta vapautunut, tiedollisesti, tunneperäisesti ja taiteellisesti hienostuneen toisen luonnon omaksunut persoonallinen ja kulttuurinen elämänmuoto. Kulttuurin täydellistymisen tulee perustua ihmisen yksilöllisten kykyjen vapaaseen toteuttamiseen tieteiden ja taiteiden vapaan kehittämisen kautta. Ihmisen kaikinpuolista henkistä sofistikoitumista uhkaa erikoistumista ja yksipuolistumista edellyttävä ammatillinen työ ja ammattikasvatus, jotka kahlitsevat hänet ei-ihmiselliseen ”maailmaan”. (Esim. Humboldt 1980 [1794].)

Saksalaisen kasvatusteoreettisen perinteen erityisyytenä näyttää olevan kurin, pakon ja järjestyksen keskeinen merkitys sivistysprosessin ja kulttuurin edistymisen ehtoina. Ilman ulkoista ja sisäistä kuria ja järjestystä ihmisen ei oleteta ylittävän eläimellistä luontoaan eikä saavuttavan sivistykseen kuuluvaa vapautta. Vaikka suomalaisen kasvatushistorian sivistystulkinnoissa on epäilemättä muitakin vaikutteita, sivistyksen puolustuspuheissa saksankielinen ajatteluperinne näyttää edelleen tärkeimmältä, myös silloin kun vedotaan suomalaisiin auktoriteetteihin. Näistä merkittävin on tietysti J. W. Snellman, joka muotoili sivistysteoriaansa vahvasti Hegeliä hyödyntäen. Snellmanilta hengen ja aineen, luonnon ja kulttuurin tai sielun ja ruumiin vastakkaisuuden todistelu näyttää kuitenkin vaativan esikuvia enemmän vaivaa, etenkin kun hän seurasi tarkkaan aikansa luonnontieteiden kehitystä – erityisesti geologian, anatomian ja hermoston tutkimusta – eikä voinut olla ottamatta huomioon niiden tuloksia. Aikalaisten tapaan hän kuitenkin piti luonnon muuttumatonta järjestystä ja hyödyntämistä ihmisyyden historiallisen muutoksen välineinä.

Snellman luonnehtii sivistystä pyrkimykseksi – omastatunnosta nousevana viettinä – hallita luonnonoloja ja -lakeja ja alistaa yleiselle ihmisyydelle ”yksilölliset oikut, kansallistyyppit sekä maapallon vaikutukset”. Hän ei pidä sen enempää ruumiillista kuin älyllistä työtä vain välineenä, joka on myytävissä tai ostettavissa. Niin sielu kuin ruumis toimintoineen ovat persoonallisia, vaikka niiden ulkoiset aikaansaannokset – tuotteet – voivat käyttäjien kannalta olla esineitä. (Snellman 1856.) Ihmisyyden aineellisten edellytysten ymmärtämiseksi hän toi-

voi, että ”järjettömien eläinten psykologisessa tutkimuksessa” edistyt-
täisiin, sillä hänellä oli vaikeuksia sovittaa ihmisen henkisyys ja ai-
neellisuus toisiinsa:

*Tosin jo tuo itsetunne, jota pidämme henkeen kuuluvana, on hen-
gen itsensä asettama, jolloin aine edellytetään. Aine, jossa hengellä
on olemisensa, on nimittäin orgaaninen aine, aineellinen organis-
mi, ruumis, johon sielu on yhdistynyt. Henki siis edellyttää ruumis-
ta, mutta tuntee läsnäolonsa ruumiissa, eli tämän edellyttämällä
se asettaa itsensä. Sielu edellyttää ainetta, ruumista... mutta itsen-
sä se tajuaa läsnäolevaksi koko ruumiissa... toisin sanoen henki
kieltää aineen välittömän olemisen; tällä kiellolla henki itse asiassa
edellyttää ruumista ja asettaa oman olemisensa. (Snellman 1848.)*

Ihmisen henkisyys ilmenee itsetietoisuudessa, jota Snellman yrittää
perustella ihmiskuntaa ”alusta lähtien” innostaneella pyrkimyksellä
järjellisyteen. Ihmiskunta on ilmestyessään maailmaan käynnistänyt
historian ”hengenmaailman objektiivisena olemassaolona”. Henki on
idean – itsensä edellyttämällä – asettama, mutta aine on myös idean
itsensä itseään varten edellyttämä. (Snellman 1848.)

Snellman piti sivistystä tietoisuutena siitä, miten ihmisyyden eli
järjellisyden yleistä toteutumista tulisi kunakin aikakautena edistää
kansallisessa ja yksilöllisessä elämässä. Snellmanin poliittisena akti-
vistina ja valtiovarainhoitajana esittämänsä ajatukset ”ihmisyydestä”
olivat kuitenkin realistisempia kuin koukeroiset, tuskallisiltakin vai-
kuttavat sivistysteoreettiset spekulatiot. On kiintoisaa, että Snell-
manin sivistysteorioita hyödynnettäessä tuskin muistetaan hänen
tai etenkin hänen seuraajiensa – esimerkiksi Zachris Cleven ja J. J. F.
Peranderin – kiinnostusta sivistyksen taloudelliseen puoleen ja ajan
eurooppalaisiin materialistisiin ja sosialistisiin oppeihin.

Ammattisivistyksen suomalaisia tulkintoja

Kulttuurievoluutio eli ”ihmisellinen historia” on perustavasti nojannut
ihmiserityisten elämisen keinojen kumuloituvaan edistymiseen, jolla
ihmiskunta näyttää yhä tehokkaammin vapautuneen muuta luon-

toa säätelevistä evolutionaarisista ehdoista. (Ylikoski 1999; Vollmer 2010.) Vaikka elinkeinojen edistäminen oli valtiollisten pyrkimysten keskiössä aiemminkin, alkoivat kapitalismin ekspansio ja Mooren mainitsemat ympäristön, työn ja globaalin riiston tekniikat toden teolla ulottua Suomeen 1800-luvun loppupuolella. Kansallisen itseenäisyyden tavoittelu edellytti kansallista taloutta, jossa omavaraisuutta ylläpitävät ja vientiin suuntautuvat elinkeinot sekä vahva ulkomaankauppa yhdistyivät. Sitten niiden osuus BKT:stä on vain kasvanut. (Esim. Kuisma ym. 1999; Haaparanta ym. 2017.) Vientielinkeinojen – pääasiassa puunjalostusteollisuuden – ensisijaisuus kansantaloudessa perustui aina 1970-luvulle asti halpuihin raaka-aineisiin, energiaan ja työvoimaan. Viennin edistämisyrittäykset ohjasivat enenevästi ammattikasvatuksen kehittämistä kaikilla toimialoilla. Toimialoittainen valtionhallinto edisti elinkeinoja kehittämällä eriytyneitä ammattikasvatusratkaisuja. (Esim. Heikkinen ym. 1999).

Jatkossa esitettävät tekstit ovat esimerkillisiä teollisuushallinnon, vientiteollisuuden ja alan ammattioppilaitosten johtajien verkostoissa kehkeytyvästä ammattikasvatuksen ohjelmasta. Siinä hahmotettiin kansalliseen yhtenäisyyteen ja opilliseen edistykseen tähtääville sivistyskäsityksille vaihtoehtoja ammattisivistyksen käsitettä. Vaikka sen missio työvoiman, tuotannon ja luonnon hallinnasta sai vasta 1980-luvulla opillisen oikeutuksen kasvatustieteissä, se välittyi 1910-luvulta alkaen etenkin työnjohtajakoulutuksen ja ammatillisen opettajakoulutuksen kautta kaikille ammattikasvatuksen aloille. (Heikkinen 2012.)

Marginaaliin jäämisen perinne

Jo vuosikausia on ollut vaikea löytää kasvatustieteellistä esitystä, joka ei mainitsisi uusliberalismia ja taloutta kasvatuksen ja sivistyksen pahimpina uhkina, mutta niiden suhteiden käsitteellinen ja empiirinen analyysi onkin harvinaisempaa.⁴ Kasvatustieteissä perinteisesti vallitsevat sivistystulkinnat näyttäisivät tekevän aineelliseen – työhön,

⁴ Esimerkiksi poliittisessa ja taloushistoriassa on näitä kyllä tarkasteltu, mutta analyysit ovat välittyneet niukasti kasvatustieteisiin.

talouteen, elinkeino- ja ammatilliseen elämään – ja ei-ihmiselliseen todellisuuteen kiinnittyvästä sivistyksestä ajatusmahdottomuuden. Jääväthän niissä niin persoonallisen kuin kollektiivisen sivistysprosessin alimmalle tasolle ihmisen aineellisiin elämänedellytyksiin rajoittuva toiminta ja siihen tähtäävä kasvatus. (esim. Ahlman 1939; Siljander 2000.) Käytännössä tulkinnat jättävät välittömästi aineen, ei-ihmisellisen luonnon ja ihmisruumiin – ”eläimellisen ihmisen” – kanssa työtä tekevät sivistysprosessin ulkopuolelle.

Kuitenkin Snellmanin, Cleven ja Peranderin tuotannosta löytyisi aineksia tulkintoihin, joissa henkinen sivistysprosessi nähdään olevan välttämättä yhteydessä myös työn ja talouden, aineellisen edistyksen, kanssa. Snellman totesi, että sivistys tietoisuutena ajan vaatimuksista ja toimintana ihmiskunnan yleisen päämäärän saavuttamiseksi koskee kaikkia elämäalueita, joista työ ja elinkeinot kattavat laajimman osan. Siksi Suomelle ominaisen kansallisen talouden kehittäminen oli elimellinen osa suomalaisen kansakunnan rakentamista. Ammatikasvatus oli hänestä välttämätön ihmisen ohjaamiseksi sivistyksellisesti ajanmukaiseen ammatilliseen toimintaan, ”sivistys on teollisuuden edellytys ja sen hedelmä”. (Esim. Snellman 1846.). Cleve ja Perander puolestaan kommentoivat teollistumisen ja tuotantosuhteiden muutoksia ja pitivät tarpeellisena ottaa ne huomioon sivistyksen määrittelyssä. Cleve arveli, että teollistuvissa yhteiskunnissa ”ideaalista” ja ”materiaalista” työtä ei voi erottaa toisistaan ja sivistys edellyttää työn tieteellistämistä. (Väyrynen 1986.) Perander epäili Snellmanin hahmottaman yleisen päämäärän tavoittelun realistisuutta maailmassa, joka perustuu omistavien ja omistamattomien, rikkaiden ja työväestön väliseen ristiriitaan: ”Kuinka kansa, missä oikeastansa on kaksi kansaa, voi olla saman valtion vallankannattajana?” (Lahtinen 2004.)

Kasvatustieteellisessä sivistyskeskustelussa ei juuri muistella 1900-luvun vaihteen nuorsuomalaisia aktivisteja, kuten Minna Canthia ja Arvid Järnefeltiä, jotka pitivät sivistyksen esteenä taloudellista ja poliittista epätasa-arvoa sekä torpparien, maattomien ja irtolaisten alistettua asemaa. Myös talonpoikaisen sivistysliikkeen ja osuustoimintaliikkeen edustajien, kuten Niilo Liakan, kansainen tulkinta sivistyksestä tarkoitti kokonaista elämänmuotoa, jonka jalostumisessa

tiedot, tunteet, seurallisuus ja talous kietoutuvat toisiinsa. (esim. Liakka 1931.) Pohdinnat ihmisen ja talouden yhteydestä luontoon jäivät kuitenkin vähälle huomiolle maa- ja metsätalouden kaupallistumisen ja vientiteollisuuden ja ulkomaankaupan lisääntymisen myötä.

Suomessa ammattikasvatuksen määritelmät ovat tulleet ensi sijassa ammattikasvatushallinnon, yritysten, oppilaitosten ja opettajankoulutuslaitosten johtajilta, mutta niissä on tukeuduttu etenkin soveltavaan psykologiaan sekä organisaatio- ja johtamisoppeihin.⁵ Vaikka suomalaiset kasvatustieteilijät ovat olleet viehtyneitä Georg Kerschensteinerin ja Eduard Sprangerin kasvatusajattelusta, niiden ehkä tärkein sanoma on jäänyt vähälle huomiolle. Molemmat olivat avainasemassa 1900-luvun vaihteen Saksassa, kun ammatillinen toiminta ja kasvatusta pyrittiin sisällyttämään vallitsevaan, uushumanistiseen sivistyskäsitteeseen ja -teoriaan. Kutsumuksellinen, sekä persoonallisuutta että kansallista taloutta ja yhtenäisyyttä rakentava ammattityö määriteltiin elimelliseksi osaksi sivistysprosessia. Tämä edellytti luonnetta ja hyveitä jalostavaa ammattikasvatusta, joka kolkuttelisi jo ihmiseksi sivistämisen portteja (”Die Berufsbildung steht an der Pforte zur Menschenbildung”, Kerschensteiner 1904.)

Ihminen sielullisena voimakoneistona

Seuraavat esimerkit antavat näytteitä siitä, miten hengen ja aineen - tai kulttuurin ja luonnon - suhteita ja ihmisyyttä on tulkittu suomalaisen ammattikasvatuksen valtavirtaperinteessä. 1900-luvun alussa ammattikasvatusta toteutettiin eri elinkeinojen edistämisen elimellisenä osana.⁶ Kansantaloudellisten prioriteettien mukaisesti näkyvimpiä

⁵ Poikkeuksena on Oiva Kyöstiö, joka teollisuuden ja käsityön ammattikasvatuksen historiaa tarkastelevassa väitöskirjassaan (Kyöstiö 1955) esitteli laajasti myös saksankielisten maiden perinnettä. Artikkelin kirjoittaja yritti aikanaan jatkaa hiukan siitä omassa väitöstutkimuksessaan (Heikkinen 1995) ja muutamissa muissa yhteyksissä.

⁶ Hallinnollisesti ammattikasvatusta koottiin toimialaministeriöistä opetusministeriön alaiseen Ammattikasvatushallitukseen vuosina 1968–1973, mutta yhdenmukaistaminen ja koulutusjärjestelmään sulauttaminen kesti vielä muutamia vuosia.

ja kaikille aloille säteilevimpiä määritelmiä tuottivat teollisuuden ja viennin kannalta keskeisiä elinkeinoja kehittäneet virkamiehet, tuokenaan tuoreen opinalan soveltavan psykologian ja psykotekniikan edustajat.

Teollisuushallinnon pitkäaikainen ammattientarkastaja Jalmari Kekkonen oli viehtynyt etenkin taylorismiin, johon hän yritti kytkeä käsityöläiskasvatuksen perinnettä ja osuustoiminnallisia ideoita. Työnteettäjien – ja ammattiin kasvattajien – tuli paremmin ymmärtää ihmistä sielullisena olentona, johon koneellinen tuotanto pitäisi sovitaa.

”Katsellessaan sitä huolta ja vaivaa, mitä uhrataan teknillisiin apuneuvoihin, voima- ja muihin koneihin tutustuessa, täytyy ihmetellä, kuinka puutteellisesti tähän asti on koetettu syventyä ’sielullisten moitoorien’ voimaoppiin. Ja kumminkinhan ’sielu’ voimalähteenä on mitä tärkein tuotannon kokonaistulokselle” (Kekkonen 1916, 57).

Ajatus ihmisestä voimakoneena omaksuttiin työn tehostamisliikkeessä muillakin toimialoilla aina kotitaloustyön tieteellistämistä myöten (esim. Kettunen 1994). Kekkonen uskoi työn tieteellisen kehittämisen ja tuotannon tehostamisen yhdistävän työnteettäjät ja -tekijät ja mahdollistavan molempien ihmisarvoa kunnioittavat suhteet.

”Tehokkuuden lisäys ei tapahdu tässä työntekijän suuremmalla rasittamisella, vaan pikemmin päinvastoin. Samalla lisääntyy ansaitsemismahdollisuus ja kiinteä yhteistunne syntyy liikkeen omistajan ja hänen alaiensa työntekijäin kesken, kuten kokemus niissä maisa, missä näitä ”työn tieteen” periaatteita on toteutettu, on todistanut. Taylor näkee ajatustensa toteutumisessa ajan, missä työnantaja ja työntekijä työskentelevät veljessovussa samaan päämäärään pyrkien.” (Kekkonen 1916, 58-59).

Aksel Rafael Kurki (vuoteen 1935 Rosenqvist) kiteytti kokeellisen sielutieteen kasvatustieteellisen ohjelman, jonka tuli tehdä loppu herbartilaisesta spekulatiosta. Kurki teki urauurtavaa analyysiä ja tyypittelyä ihmisen sielullisten ominaisuuksien ja elämänuran yhteyksistä. Kasvattajien ja työnteettäjien tuli tutkia yksilöiden sielulliset ominaisuudet ja sovittaa ne heidän tuleviin ja nykyisiin ammatteihinsa ja työtehtäviinsä (Kurki 1920). Ajatuksiaan Kurki jalosti osallistues-

saan suuryritysten psykoteknisten laboratorioiden ja testien kehittelyyn:

Ihminen on kone, jota ei käytä höyry eikä sähkö, vaan sielu, ja jonka tuotanto riippuu siitä, miten hänen sieluaan hoidetaan ja kohdellaan... ratkaisevana tekijänä ennen kaikkea oikean käsämisen taito Elävän vastuuntunnon elvyttämiä, yhteiskunnallisesti valvutuneita työläisiä ei... saada helposti houkutelulliksi vastaanottamaan ja noudattamaan yltiöpäisten kiihottajien vääriä ja järjettömiä maailmanparannusoppeja. (Kurki 1936, 212.)

Kurjelle työnjohtaminen oli ammattikasvatusta ja sen sivistävyys tarkoitti työn kunnioitusta, ahkerointia ja työtehokkuuden lisäämistä. Tämä on edellytys aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydytykselle ja kulttuuriperinnön kartuttamiselle:

Ja tässä tarkoituksessa tulee työntekijöiden uudelleen oppia osoittamaan horjumatonta tunnollisuutta ja uskollisuutta kaikissa vähäisimmissäkin tehtävissä, elävää kunniantuntoa ja epäitsekästä kuria, sellaisina kuin nämä ritarilliset ominaisuudet esiintyivät menneitten aikojen käsityöläisissä; siinä piilee jaloa työnaateluttua ja -pyhyttä, jonka edessä työvapauden turvaamisen täytyy voimistua ja työrauhan rikkomisten voimattomina herpautua. Täten kehittyy tekniikan aikakauden 'todellisin työaateli', jonka arvo ja merkitys nykyajalla on verrattavissa entisaikojen 'sukuaatelin' ansiokkaaseen esiintymiseen. (Kurki 1936, 222.)

Kurki muistutti kuitenkin työntekittäjiä vapaa-ajan viettotapojen, etenkin puutarhanhoidon sekä henkisten harrastusten ja harmonisen perhe-elämän tärkeyttä ihanteelliselle työntekijyydelle.

Kurki uskoi, että ”teknillisen hengen” edistyminen takaa länsimaiden ja länsimaisen kulttuurin herruuden maailmassa luomalla teknillisen kulttuurin, jossa aine muovailee itse itseään vailla rajoja ja esteitä ja vapauttaa ihmisen sieluttomasta työstä. Ihmiskunta oli jo alistanut ulkoisen luonnon palvelukseensa, mutta nyt oli alkamassa ”sisäänpäin suunnatun, syvälistetyn tekniikan, psykotekniikan ja ihmisekonomian aikakausi... luonnonherruutta tulee siten seuraamaan

elämänherruus... ihminen arvon lähteenä tulee taloudellisen toiminnan pääesineeksi” (Kurki 1936, 222). Tähän pääseminen edellytti suunnitelmallista ammattikasvatusta, jotta työntekijä tulisi tietoiseksi työnsä taloudellisesta, yhteiskunnallisesta ja yksilöllis-siveellisestä merkityksestä. Viime kädessä kyseessä oli osallisuudesta taloussotaan valkoisten ja värillisten tai juutalais-kommunistisen ja kristillis-länsimaisen maailmankatsomuksen välillä.

Kun työn humanisointiliike vahvistui elinkeinoelämän, etenkin teollisuuden sisällä ja maailmansodan käännteiden myötä työntekijäjärjestöt saivat neuvotteluoikeuden, jälleenrakennus ja yhteistyö Neuvostoliiton kanssa käynnistyivät, Kurjen edustamista tulkinnoista tuli salonkikelpoisia. Teollisuuden ja kaupan ammattikasvatuksen edistäjät pyrkivät johtoasemaan koko ammattikasvatuksen alalla ja muotoilivat toimintaa sen mukaisesti. Sen keskeinen vaikuttaja kauppa- ja teollisuusministeriön ammattikasvatusosaston päällikkö ja myöhemmin Ammattikasvatushallituksen pääjohtaja Aarno Niini linjasi ammattikasvatuksen ja taloudellisen sivistyksen ja kulttuurin tasaveroiseksi henkisen sivistyksen ja kulttuurin kanssa:

Suomalaisen kasvatuksen päämääränä on jatkuvasti pidettävä sellaisen persoonallisuuden kehittämistä, joka sekä tietoisesti tahtoo että myöskin pystyy suomalaista kulttuurielämää rakentamaan. Määrittelyssä on yhtä paljon korostettava pystymistä kuin tahtomistakin, jolloin samalla kun kulttuurin piiriin myöskin puhtaasti henkisen viljelyn ohella tasavertaisesti luetaan yhteiskunnallinen ja taloudellinen toiminta, joiden kehittyneisyydestä myös henkisen viljelyn edellytykset riippuvat, kasvatustapahtumaan yleisen henkisen kehittämisen lisäksi on sisällytettävä edellä hahmoteltu ammatillisen sivistyksen antaminen. Yleissivistykseen nähden voidaan kaikilta kansalaisilta edellyttää jonkin minimitietomäärän oppimista ja eräiden kaikille yhteisten tapojen ja tottumusten omaksumista. Ammatillisuuden antaminen sen sijaan tulisi eri elämäntilanteiden monivaikeisuuden mukaan jakaantua useihin rinnakkaisiin ja peräkkäisiin koulumuotoihin. (Niini 1945.)

Samaan aikaan työelämän demokratisointia ja ammatillisen työn arvostusta nosti esiin kasvatustiedetaustainen Väinö Niininen työnjohtajien koulutusta kehittäessään.⁷ Hän jakoi ammatin merkityksen objektiivisesti työnjakoon perustuvaan suoritusisälttöön, yhteiskuntapoliittisesti perustuvaan arvostukseen oikeuksineen ja velvollisuuksineen, sekä ansioihin perustuvaan eli ”nykyisin hyvinkin etualalle työntyvään taloudelliseen tuottavuuteen”. Subjektiivisesti ammatti tuli ymmärtää taipumuksena johonkin ammattiin. Tämä tarkoitti ruumiillista, sielullista ja moraalista soveltuvuutta jollekin ammattialalle, ihmisen ammattia koskevinä kuvitteluina ja haaveina sekä ammattikasvatuksen kulttuurisena vaikutuksena ihmiseen. Objektiivisten ja subjektiivisten puolten yhdistyminen on ratkaisevaa yksilölliselle ja yhteiskunnalliselle sivistysprosessille, jossa määräytyvät yksilön elämäntehtävä, ammatti-ilo ja -ihanne ja koko maailmankatsomus. (Niininen 1942).

Anglosaksista ammatinvalintaa (*career education*) painottavaa ammattikasvatusta seuraten Niininen piti ammattikasvatuksessa tärkeänä yksilölähtöistä ammatin subjektiivisten ja objektiivisten tekijöiden vertailua.

Köyhän piirin nuorukainen pyrkii kurjuudesta pois, ja hänen sielunsa täyttää ansaitsemisen halu... jos onnistuu riistämään itsensä irti, tulee esteettinen kausi: lukuvimman sijasta urheilu, seikkailu ym. vapaa-aika... Ei ole kysyttävä vain, mille uralle aiot antautua, vaan on kysyttävä myöskin, minkätähden, jotta saataisiin selville hänen arvojensa peruste... On päästävä selville, onko valinnan perustana ollut suoritus-, arvo- vai ansiomomentti. (Niininen 1942, 213-214.)

Niininen piti teollisuuden asiantuntijoiden kapea-alaistumista uhkana työelämän ja yhteiskunnan kokonaisuuden kehittymiselle. Heidän sielunelämänsä kaventuminen teki heistä kuivia kuin kapakala ymmärtämään yhteiselämän suurta kokonaisuutta. Kansallisen talouden kokoaminen kaipasi laajakatseisuutta, kokonaisuuden ymmärtämystä

⁷ Mielenkiintoista on, että Niininen välitti oppejaan myös ay-liikkeen luottamushenkilökoulutukseen.

ja suurpiirteisyyttä. Jos teknillisestä koulutuksesta karsitaan yleissivistävä aines, on tekniikan paisumisesta uhkana seurata vain yksityisen ihmishengen suuri tyypistyminen. (Niininen 1942, 251).

Ammattisivistys – työn ja työntekijöiden inhimillistäminen – merkitsi Niiniselle myös työntekijöiden vapaa-ajan ”hedelmöittämistä”, ettei työpäivän lyhentäminen koituisi haaksirikoksi työläisille. Niin yhteiskunnan kuin työnantajien tuli järjestää työntekijöille kaikenlaista henkistä ja ruumiillista kulttuuritoimintaa, kuten kirjastoja, lukutupia, näytelmätaidetta, musiikkiharrastuksia ja urheilutoimintaa. Välittömästi sivistystä tukevien toimien ohella hän muistutti edistykseksiä tehtailijoita omakotitoimintaan kannustamisen tärkeydestä: ”[P]ienen palstansa kanssa saa sitten työläinen perheineen sopivaa puuhailua vapaa-ajakseen... puutarhatuotteiden näyttelyjen, jokuvuotisten keitto- ja talouskurssien yms. välityksellä tehostaa palstan ja kodin hoitoa” (Niininen 1942, 265). Toivottavaa oli, että toimintaa järjestäisivät vapaat yhdistykset, joilla on mahdollisimman laajat valtuudet, että ”vapautetaan tuotantolaitoksen johto epäilyiltä, että kaikki sen toiminta tapahtuu vain egoistisessa, itsekkäässä mielessä.” Valistustilaisuuksiin tuli kutsua koko perhe, mikä kasvatti lapsetkin myötätuntoisiksi tuotantolaitokselle. Tilaisuuksissa johtajat ja johdettavat seurustelisivat kuin saman perheen jäsenet. ”Ei myöskään ole unohdettava, että työläisten oma toiminta ammatti- ja sivistysjärjestöissä ja muissa omissa yhdistyksissä on varsin kehittävä.” (Niininen 1942, 265–266).

Suomessa työväen sivistysliike tai ammattiyhdistykset ovat sivuuttaneet ammattikasvatuksen ja sen sivistykselliset tarkoitukset ja jättäneet sen työnantajien ja ammattikasvatushallinnon huomaan. Niininen kuitenkin muistutti ammattiosastojen kasvatuksellisesta merkityksestä uusien työntekijöiden kehittämiseksi tietoisiksi, ihmisarvoisiksi kansalaisiksi ja ammattijärjestön aktiiviseksi voimaksi. Työntekijöiden yhteishengen kannalta oli tärkeää, että pienviljelijä-Suomesta kaupunkeihin ja teollisuuteen hakeutuvien nuorten aiempia olosuhteita, ihanteita ja käytänteitä ymmärrettiin ja arvostettiin:

Maalaispoika ei tajua vanhojen ammattimiesten aivoituksia ja elämänkatsomuksia, mutta jos sopivasti osataan antaa arvo sillekin elämän alueelle, josta poika on äskettäin tullut, niin uusi tulokas heti huomaa, että hänenkin elämällään on ollut arvoa, koska se tunnetaan ja sitä kunnioitetaan... Järjestömiehet ja työväen luottamusmiehet, olkaa kasvattajia, ja lisäksi kärsivällisiä kasvattajia, sillä on muistettava, että kasvatuksessa vallitsee pienten voittojen laki. (Niininen 1947, 63.)

Suomalaista ammattikasvatusta on 1970-luvulta lähtien määritellyt vahvasti hallinnon, vientiteollisuuden, ammatillisten oppilaitosten johtajien ja opettajankouluttajien verkosto. Vaihtoehtoiset tulkinnat ovat saaneet vähän tilaa, jolloin ammattikasvatuksen ja -sivistyksen tematiikka on jäänyt kasvatustieteiden ja -tutkimuksen marginaaliin. Sanastojen kuosittamisesta huolimatta Kekkonen, Kurjen, Niinin ja Niinisen tulkinnat ovat voimissaan. Niissä ideaali ihminen on globaalin talouskilpailun, kansallisen kilpailukyvyyn ja työorganisaatioiden liiketaloudellisen menestyksen voimavara, jota hyödynnetään muun luonnon tapaan, mutta jonka suostumus ja osallisuus varmistetaan entistä laajempia, seikkaperäisempiä ja pitkäkestoisempia kasvatusmekanismeja käyttäen.⁸

Onko sivistys – ammatillinen tai ei – pelastettavissa?

Ihmiskeskeinen sivistyskäsitys on osa ihmisellistä historiaa, jota voi luonnehtia kulttuurievoluutioksi. (Ylikoski 2009; Vollmer 2010; Welsch 2011). Homo sapiensin pitkä taistelu muuta luontoa ja biologista evoluutiota vastaan on edellyttänyt alati paisuvan artefaktien

⁸ Ammattikasvatuksen kentillä on toki käyty keskustelua ammattikasvatuksesta ja -sivistyksestä. Esimerkkeinä voi mainita Vesa-Matti Volasen aristoteliset luonnehdinnat ammasteista ja ammattikasvatuksesta ja Meri-Frimanin ehdotelmat globaalisesta ammattietiikasta ammattikorkeakouluille. Tällaiset puheenvuorot ovat välittyneet huonosti toiminnan ohjaukseen. Valtavirran ammattikasvatustutkimuksessa muuta kasvatustieteellisestä tutkimuksesta puhumattakaan tematiikka on vaiettu liki kuoliaaksi.

apparaatin. Kun ihmislaji on kehittänyt kulttuurievolutionäärisiä puskureita välttääkseen ehdot, joilla muiden eliöiden ja ei-ihmisellisten olioiden evoluutio toteutuu, se on jättänyt niiden kohtalon enenevästi huomiotta.⁹ Maapallon energia- ja raaka-ainevarojen sekä muiden eliölajien ottaminen kulttuurisen evoluution piiriin on vaikuttanut yhä merkittävämmiin ihmistyön määrälliseen ja laadulliseen tarpeeseen. Ei-ihmisellisen maailman edustajat eivät kuitenkaan ole osallistuneet työn – energian, epäorgaanisten ja orgaanisten aineiden – planetaarista jakamista, hyödyntämistä ja muokkaamista koskeviin neuvonpitoihin. Tähän asti ihmiskunta ei ole tunnistanut tai piitannut ei-ihmisellisen maailman edustajien ”muutosvastarinnasta” ja ”lakkoilusta”, mutta nyt kulttuurievoluution sisäiset ja ulkoiset vaikutukset kriisiyttävät sen edistyspyrkimykset: kun herra on unohtanut riippuvuutensa rengistä, on renki alkanut asettaa rajoja ja ehtoja käytettävyydelleen. (Vrt. Heikkinen 2014).

Katsaus sivistyskäsitteiden suomalaiseen perinteeseen viittaa niiden sitkeään kaksinaismoraaliin. Järjelliseen ja henkiseen ihmisyyteen sitoutunut (yleis)sivistys on oikeuttanut väheksymään niin ihmisyyden aineellista ja taloudellista puolta kuin sen yhteyttä (ehtoja ja vaikutuksia) ei-ihmiselliseen todellisuuteen. Ammattikasvatuksessa on rakennettu rinnakkaista tai kaksijakoista kulttuuria, jossa ihmisyyden on yhtä arvokasta tai perustavampaakin sitoutumisena aineen ja talouden kuin hengen ja vapauden maailmaan. Ammattikasvatuksen valtavirrassa ihanteena on ei-ihmisellistä luontoa teknologiallaan yhä tehokkaammin hyödyntävä ja kontrolloiva ihmisyyden. Myös järjellisen ja henkisen ihmisyyden tavoittelu on tältä kannalta tarpeellista ja hyödyllistä.

Jos sivistys ihmisyyteen pyrkimisenä on saattanut maajärjestelmän tilaan, jossa ihmisen elinmahdollisuudet ovat vakavasti vaarantuneet, millaisia vaihtoehtoja ihmisyyden ja sivistyksen ajattelemiselle voisi olla? Bruno Latour toteaa, että antroposeenin aikakaudella

⁹ Evolutionäärinen lähestymistapa on yksi mahdollisuus ajatella ihmisellistä historiaa/kulttuurievoluutiota yhteydessä muiden ontologisten sfäärien historiaan. Tässä katsannossa tiede – ja kasvatushistoria – konstituoivat osallisuuden kulttuurievolutionääristä sfääriä ja sen suhdetta muihin sfääreihin.

vanha pulma siitä, mikä yhdistää ihmislajin, nousee esiin uusista suunnista. Tällä hän tarkoittaa metsien katoamista, hiilidioksidin päästökauppaa, kaupunkimaista asumista, nokeavia polttotapoja, terästehtaita, hiilikaivoksia, kalaviljelmiä, suolistoflooran ja maaperän köyhtymistä. ”Tuo kysymyksistä oleellisin – mikä on yhteistä kaikille ihmisille ja mikä on erityistä – avataan jälleen, mutta kirjaimellisesti uudessa maastossa, uudella maaperällä” (Latour 2017, 39). Antroposeeni-tutkijat pitävät hypoteesiaan ensi sijassa eettisenä vetoomuksena:

Antroposeenin metaforinen käyttö voi käynnistää uutta normatiivista ja radikaalia ajattelua. Jos ihmiskunnalla on nyt valta toimia geologisena voimana, siitä seuraa vastuu tällaisen vallan varovaiseen ja säästäväiseen käyttöön. Se tarkoittaa, että inhimillisen hyvinvoinnin – ja eloonjäämisen – ehtona on se, että koko maajärjestelmä ei voi palvella vain ihmistä, vaan sen on oltava riittävän toimiva ylläpitämään biologista moninaisuutta, josta ihmiset ovat vain osa. Tätä antroposeenin imperatiivi tarkoittaa. Tällaiset eettiset merkitykset voivat stimuloida transformationaalista ajattelua, tukemaan ihmisten parempaa integroitumista maajärjestelmään. Tämä voi ainakin tehdä mahdolliseksi pitää antroposeenia toivon eikä epätoivon symbolina ja vastata käytännöllisesti ja reflektiivisesti meneillään oleviin geologisiin muutoksiin, kun maajärjestelmä on kehkeytymässä tilaan, jonka kaltaista ei tiedetä vallinneen tällä tai millään muullakaan tunnetulla planeetalla. (Zalasiewicz ym. 2017, 98.)

Jos sivistyskäsitteiden transformationaalisessa kritiikissä otetaan huomioon antroposeenia täsmäntävä kapitaloseeni-hypoteesi, ehkä ammattisivistys voi osoittaa suuntaa. Mitä ammatit ovat ja ketä ammattikasvatus ja ammattisivistys koskevat? Toki voisi spekuloida sillä, että niin ekologia kuin ekonomiakin perustuvat antiikin aikaisen ihmisen kotia tarkoittavaan oikos-sanaan. Suomessa ja Pohjoismaissa voisi muistuttaa ammatti-sanaston elinkeinon ja ravintoon perustuvista

merkityksistä.¹⁰ Niin luonnontieteissä kuin talous- ja politiikkatieteissä on otettu käyttöön termejä maa- ja planeettatiede, planetaarinen talous ja planeettapolitiikka. Esimerkiksi Peter Sloterdijk (2016) ja Frankfurtin yliopiston sosiaali-ekologinen tutkimusinstituutti (Becker 2016; Hummel ym. 2017) laajentavat työn ja talouden luontotyöläisiin (*Natur-Arbeiter*) ja yhteiskunnan ja luonnon muodostamaan hybriditalouteen (*gesellschaftliche Naturverhältnisse*). Jason Moore (2017b) luonnehtii kapitalistisen maailman-ekologian liikettä palkkatyövoiman, ilmaisen ihmistyön ja luontotyön työnjaolliseksi trialektiikaksi. Työnjaon trialektiikka toimii yli paikkojen ja rajojen (ihmisten, eläinten, kasvien, raaka-aineiden, energian, tavaroiden kiertokulku planeetalla), joten sivistyskäsitteiden kritiikissä paikallista tai kansallista ei voi erottaa planetaarisesta näkökulmasta.

Kasvatustieteilijöiden vastaus antroposeenin/kapitaloseenin sivistykselle asettamaan haasteeseen painottaa tyypillisesti kuluttajayksilöiden halurakenteen kultivoimista. Se on varmasti tarpeen, mutta yksilöiden vastuullisuuteen ja elämäntapoihin vetoaminen on petollista. (Vrt. Lahikainen 2018.) Jo Snellman ja Perander aikanaan totesivat, ettei köyhyys poistu vastuuttamalla siitä köyhiä itseään, vaan ryhtymällä kollektiivisiin ja rakenteellisiin muutoksiin. Kaikki kasvatuksen muodot ja asteet tähtäävät myös ammatilliseen, työnjaolliseen yhteiskuntaan sen kapitaloseeni-merkityksessä, silloinkin kun ne väittävät keskittyvänsä esimerkiksi tiedollisiin ja sosiaalisiin tarkoituksiin. Toni Ruuskan mukaan ympäristöä (planeetan olioiden elin- ja olemassaolon ehtoja) suoraan vaurioittavien toimintojen ohella kaikki kapitalistiseen, liiketaloudelliseen kilpailuun ja voitontavoitteluun sitoutuneet instituutiot ja toiminnot ovat osa planetaaristen kriisien

¹⁰ Ammatti-sanaa on suomen kielessä edeltänyt sana elatuskeino (nyttemmin elinkeino; myös ravinto, johon kiinnittyvät skandinaaviset elinkeinoa tarkoittavat ilmaisut *näring* ja *erhverv*), josta 1800-luvulla väestön tilastoinnin tarkentuessa ja ammattikuntalaitoksen levitessä eriytyi sana elinkeinoammatti ja alkuosan pudotessa pois ammatti. Tässä ei ole mahdollista tarkemmin puida ammatti-sanaston etymologiaa ja käsitehistoriaa. Pikatutustumiseen sopii esim. Vanhan kirjasuomen verkkosivusto <http://kaino.kotus.fi/vks/?p=main>.

tuotantokoneistoa. (Ruuska 2017; Heikkurinen ym. 2015.) Erityinen vastuu on kuitenkin korkeakouluilla ja yliopistoilla, sillä ne ovat avainasemassa kapitalistisen työvoiman uusintamisessa sekä talouskasvun ja pääoman kasaamisen edistämisessä.

Kasvatshistoriassa antroposeenin ja kapitaloseenin imperatiivien hahmottaminen ”toivon symboleina” voisi alkaa dekonstruoimalla sivistyskäsityksiä ihmisten maajärjestelmään integroitumisen ja ei-ihmisellisyyden konstituoinnin kannalta. Jason Mooren sanoin se tarkoittaa työn asettamista (ihmisellisen ja ei-ihmisellisen) luonnon ajattelemisen keskiöön ja luonnon asettamista työn ajattelemisen keskiöön. Johtopäätös saattaisi olla, että perinteisistä sivistyskäsityksistä on niiden epäeettisyyden ja ihmisen elinehtojen takia luovuttava. Vai voisiko sivistyskäsitysten kritiikki pelastaa sivistyksen, jos siihen sisältyy laajennettu ymmärrys työn ja ammattien keskeisyydestä maanasujaisten¹¹ yhdenvertaisemmalle olemassaololle? Ehkä vaihtoehtoa voisi kutsua ammattisivistykseksi, joka ihmisen osalta tarkoittaisi yksilöllisen ja kollektiivisen tietoisuuden, herkkyyden ja toimintakyvyn syvenemistä kunkin työn ja ammatin paikallisesta osuudesta maanasujaisten planetaariseen talouteen ja työhön.

Ihmis- ja kulttuurikeskeisiin sivistyskäsityksiin kohdentuva kasvatshistoria ei edellisen mukaan käy lainkaan turhaksi ja vanhentuneeksi. Päinvastoin, ihmisellisen historian tai kulttuurievoluution seikkaperäisenä kuvaajana ja analysoijana se voi täsmentää esimerkiksi maatieteiden tai talous- ja poliittisen historian tutkijoiden analyysiä antroposeeniin tai kapitaloseeniin etenemisen ihmisellisestä luonteesta. Jos ihmiskeskeinen kasvatshistoria saa dialektiseksi vastapoolikseen ei-ihmiselliseen fokuoivan kasvatshistorian, sivistysperinne voi kumottuna tulla osaksi ihmisellistä ja ei-ihmisellistä historiaa yhdistävää ajattelua. Olisivatko esimerkiksi Hegelin ja Snellmanin pohdinnat persoonallisista ja ylyksilöllisistä perspektiiveistä laajen-

¹¹ Ehdotan ilmaisua kuvaamaan kaikenlaisia maaplaneetan pintakerroksissa asustavia olioita. Se yrittää olla myös käänös sanalle earthling, jota näkee joskus kansainvälisessä keskustelussa, toki tunnetumpi science fiction-elokuvista, mutta myös vanhasta kristillisestä sanastosta, jossa tehtiin eroa taivaallisten ja maahan sidottujen olioiden kesken.

nettavissa ei-ihmisellisen sisältävään maa-planeetan (maalliseen) asujaisuuteen? Voisiko sivistys tällöin tarkoittaa oman ammatillisen paikan ymmärtämistä aikakauden planetaarisessa luontotaloudessa, luontotyössä ja työnjaossa?

Kirjallisuus

- Ahlman, Erik. 1939. Kulttuurin perustekijöitä. Jyväskylä: Gummerus.
- Becker, Egon. 2016. Keine Gesellschaft ohne Natur: Beiträge zur Entwicklung einer Sozialen Ökologie. Frankfurt a. M., New York: Campus 2016.
- Chandler, David, Cudworth, Erika, Hobden, Stephen. 2017. 'Anthropocene, Capitalocene and Liberal Cosmopolitan IR: A Response to Burke et al.'s Planet Politics', *Millennium: Journal of International Studies*, 2/2017. 190–208. <http://hdl.handle.net/10552/6139>.
- Haaparanta, Pertti, Tamminen, Saara, Heikkinen, Sakari, Aunesluoma, Juhana, Nilsson, Hakkala, Katariina, Kiviluoto, Jussi, Lavikainen, Kasperi & Rissanen, Aarne 2017. 100 vuotta pientä avotaloutta – Suomen ulkomaankaupan kehitys, merkitys ja näkymät. Helsinki: Valtioneuvoston selvitys- ja julkaisu-toiminnan julkaisusarja 73/2017.
- Hegel, Georg, Wilhelm, Friedrich. 1994 [1820]. Oikeusfilosofia. Suom. Markus Wahlberg. Oulu: Prometheus.
- Heikkinen, Anja 2014. Aktivismista realismiin – ihmis- ja yhteiskuntakeskeisen aikuiskasvatuksen/aikuiskasvatustieteen kritiikki. *Aikuiskasvatus* 34 (2), 215–222.
- Heikkinen Anja 2012. Manufacturing a Discipline - the Case of Vocational Education in Finland. Teoksessa Kivirauma Joel, Jauhiainen Arto, Seppänen Pia & Kaunisto, Tuuli. (toim.), Koulutuksen yhteiskunnallinen ymmärrys. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 329–350.
- Heikkinen, Anja, Korkiakangas, Mailis, Kuusisto, Leena, Nuotio, Pirjo & Tiilikkala, Liisa 1999. Elinkeinojen edistämisestä koulutuspalvelujen laadun tarkkailuun. Tampere: Tampere University Press.
- Heikkurinen, Pasi, Rinkinen, Jenny, Järvensivu, Timo, Wilén, Kristoffer & Ruuska, Toni 2015. Organising in the Anthropocene: an ontological outline for ecocentric theorising. *Journal of Cleaner Production*, December 2015. DOI: 10.1016/j.jclepro.2015.12.016.
- Humboldt, Wilhelm, von. 1980 [1794]. Theorie der Bildung des Menschen. Teoksessa Schriften zur Anthropologie und Geschichte. 3. Anlage. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Hummel, Diana, Jahn, Thomas, Keil, Florian, Liehr, Stefan & Stieß, Immanuel. 2017. Social Ecology as Critical, Transdisciplinary Science—Con-

- ceptualizing, Analyzing and Shaping Societal Relations to Nature. Sustainability 9/2017. DOI:10.3390/su9071050
- Kant, Immanuel 1990 [1788]. Käytännöllisen järjen kritiikki. Kant, I. Sivey-sopilliset pääteokset. Suom. J. E. Salomaa. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Kekkonen, Jalmari. 1916. Kansalaistietoa ammattilaisille. Helsinki: Otava.
- Kerschensteiner, Georg 1904: Berufs- oder Allgemeinbildung. Teoksessa Wehle, G. (Hrsg.) 1966. Georg Kerschensteiner. Berufsbildung und Berufsschule. Ausgewählte Pädagogische Schriften, Band 1. Paderborn.
- Kettunen, Pauli 1994. Suojelu, suoritus, subjekti: työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. Helsinki: SKS.
- Kuisma, Markku, Henttinen, Annastiina, Karhu, Sami & Pohls, Marita. 1999. Kansan talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899-1999. Helsinki: Pellervo-seura.
- Kurki, Aksel-Rafael 1920. Elämänuran valinta ja kokeellinen ammatti-sielutiede. Porvoo: WSOY.
- Kurki, Aksel-Rafael 1936. Tekniikka ja kulttuuri. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Kyöstiö, Oiva 1955. Suomen ammattikasvatuksen kehitys käsityön ja teollisuuden alalla. Jyväskylä: Gummerus.
- Lahikainen, Lauri 2018. Individual Responsibility for Climate Change. A social-structural account. Tampere: Tampere University Press.
- Lahtinen, Mikko (toim.) 2004. J. J. F. Perander. Yhteiskunta uutena aikana ja muita kirjoituksia. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Latour, Bruno 2017. Anthropology at the Time of the Anthropocene: A Personal View of What Is to Be Studied. Teoksessa Brightman M. & Lewis J. (toim.), The Anthropology of Sustainability. Palgrave Studies in Anthropology of Sustainability. Palgrave Macmillan, New York. 35-49.
- Liakka, Niilo 1931. Kansanvallan sivistystarpeesta ja kansaisesta sivistystarpeesta. Kansanvalistus- ja kirjastolehti 4-5, 87-93.
- Moore, Jason, W. 2017a. The Capitalocene, Part I: on the nature and origins of our ecological crisis, The Journal of Peasant Studies. DOI: 10.1080/03066150.2016.1235036.
- Moore, Jason, W. 2017b. The Capitalocene Part II: accumulation by appropriation and the centrality of unpaid work/energy, The Journal of Peasant Studies, DOI: 10.1080/03066150.2016.1272587.
- Niini, Aarno 1945. Uuden oppivelvollisuuslain periaatteet. Ammattikasvatusneuvoston työvaliokunta 18.5.1945. Helsinki: Ammattikasvatushallituksen arkistot. Opetushallitus.
- Niininen, Väinö 1942. Sielutieteelliset ja kasvatusopilliset näkökohdat työnhoudossa. Helsinki: Otava.
- Niininen, Väinö 1947. Työmaaluottamusmiehen opas. Hämeenlinna: Hämeen Kansan kirjapaino.

-
- Ruuska, Toni 2017. *Reproduction of Capitalism in the 21st Century. Higher Education and Ecological Crisis*. Helsinki: Aalto University Publication Series. DOI: /10.1080/03066150.2016.1235036.
- Siljander, Pauli 2000. *Sivistys ja kasvat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sloterdijk, Peter 2016. *Was geschah im 20. Jahrhundert?* Frankfurt am Main: Stuttgart.
- Snellman, Johan Wilhelm 1856. *Abstraktinen oikeusoppi, siveysopin luentosarjan käsikirjoitus syksyllä 1856*. Kootut teokset, <http://snellman.kootutteokset.fi/fi/dokumentit/abstraktinen-oikeusoppi-siveysopin-luentosarjan-k%C3%A4sikirjoitus-syksyll%C3%A4-1856>
- Snellman, Johan Wilhelm 1848. *Hengen suhteesta aineeseen, Latinankielinen väitöskirja filosofian professuurin hakua varten*. <http://snellman.kootutteokset.fi/fi/dokumentit/latinankielinen-v%C3%A4it%C3%B6skirja-filosofian-professuurin-hakua-varten-julkistettu-2791848>.
- Snellman, Johan Wilhelm 1846. *Sivistys ja yleishenki*. Saima 31.12.1846.
- Väyrynen, Kari 1986. *Persoonallinen tieto ja koulu. ”Suomen koulujen isän” Z. J. Cleven dialektinen kasvatuskäsitys*. Teoksessa Manninen, Juha & Paltoluoto, Ilkka (toim.), *Hyöty, sivistys, kansakunta*. Oulu: Prometheus.
- Vollmer, Gerhard 2010. *Biophilosophie*. Stuttgart: Reclam.
- Welsch, Wolfgang 2011. *Mensch und Welt: Eine evolutionäre Perspektive der Philosophie*. München: Becksche Reihe.
- Ylikoski, Petri, Kokkonen, Tomi. 2009. *Evoluutio ja ihmisluento*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Zalasiewicz, Jan, Steffen, Will, Leinfelder, Reinhold, Williams, Mark & Waters, Colin 2017. *Petrifying Earth Process: The Stratigraphic Imprint of Key Earth System Parameters in the Anthropocene*. *Theory, Culture & Society* 34 (2-3), 83–104.

